

Derleme / Review

COVID-19 Pandemisinin Gebelerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi ve Hemşirenin Rolü

The Effect of COVID-19 Pandemic on the Mental Health of Pregnant Women and the Role of the Nurse

Sevgi Özkan¹ Dicle Filiz Yıldırım¹ Pınar Serçekuş Ak¹

¹Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Denizli, TÜRKİYE

Geliş tarihi/ Date of receipt: 18/08/2021

Kabul tarihi/ Date of acceptance: 09/10/2021

© Ordu University Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Turkey, Published online: 11/09/2022

ÖZ

Gebelikte yaşanan sosyal, fiziksel ve psikolojik değişikliklerin yanı sıra afet ve acil durumlar kadının ruh sağlığını olumsuz şekilde etkileyebilen faktörler arasında yer almaktadır. Aralık 2019'da ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından Mart 2020'de pandemi olarak ilan edilen koronavirüs, afet ve acil durumlar kapsamında yer alan yaşamda birçok alanda değişikliğe neden olan bir durumdur. Bu değişiklikler gebe kadının yaşamında da gözlemlenmektedir. Evde uygulanan izolasyon uygulamaları, sağlık bakım hizmetlerinde pandemiye ilişkin hizmetlere ağırlık verilmesi bu durumlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu dönemde gerçekleşen uygulamaların yanı sıra yaşanan belirsizlikler de gebe kadınların ruh sağlığını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bu derlemenin amacı da pandeminin antenatal dönemde kadınların ruh sağlığı üzerindeki etkisinin ve hemşirenin rolünün incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, gebelik, ruh sağlığı, hemşirenin rolü

ABSTRACT

In addition to the social, physical, and psychological changes during pregnancy, disasters and emergencies are among the factors that can adversely affect the mental health of women. Coronavirus, which emerged in December 2019 and was declared as a pandemic by the World Health Organization in March 2020, is a condition that causes changes in many areas of life within the scope of disasters and emergencies. These changes are also observed in the life of the pregnant woman. The isolation practices applied at home and the emphasis on pandemic services in health care services can be shown as examples of these situations. In addition to the practices that took place during this period, uncertainties can also adversely affect the mental health of pregnant women. The purpose of this review is to examine the effect of the pandemic on women's mental health in the antenatal period and the role of the nurse.

Keywords: COVID-19, pregnancy, mental health, nurse's role

ORCID IDs of the authors: SÖ: 0000-0001-8385-210X; DFY: 0000-0002-7987-2586; PSA: 0000-0002-9326-3453

Sorumlu yazar/Corresponding author: Arş. Gör. Dicle Filiz Yıldırım

Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Denizli, TÜRKİYE
Bu çalışma, 14-16 Haziran 2021 tarihinde Yeni Yüzyıl Üniversitesi Ulusal Hemşirelik Kongresi'nde özet bildiri şeklinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

e-posta/e-mail: diclefiliz.35@gmail.com

Atf/Citation: Özkan S, Yıldırım DF, Ak PS. (2022). COVID-19 pandemisinin gebelerin ruh sağlığı üzerindeki etkisi ve hemşirenin rolü. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 5(2), 269-273. DOI:10.38108/ouhcd.984273

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Gebelik, genellikle olumlu duygularla ilişkilendirilen bir durum olmasına rağmen bazı kadınlar tarafından stres, depresyon, anksiyete gibi olumsuz duyguların deneyimlenmesine neden olabilmektedir (Chaves ve ark., 2021). Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ) Bülteni'nde de perinatal dönemdeki kadınların %10'unun anksiyete ve depresyon başta olmak üzere bir tür zihinsel bozukluk yaşadığını ve gelişmekte olan ülkelerde bu oranın %15.6 olduğunu belirtilmesi bu ifadeyi desteklemektedir (Fisher ve ark., 2012). Perinatal dönemde kadınların bu tür bozukluklara yatkın olmasına neden olan faktörler arasında ise fiziksel, sosyal ve psikolojik değişikliklerin yanı sıra afet ve acil durumların da yer aldığı belirtilmektedir (Chaves ve ark., 2021; Gonzalez-Garcia ve ark., 2021; Liu ve ark., 2021; Preis ve ark., 2020).

Aralık 2019'da ilk kez ortaya çıkan ve Mart 2020'de DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilen SARS-CoV-2 virüsü (COVID-19) afet ve acil durum kapsamında yer alan olağanüstü bir durumdur (Preis ve ark., 2020; WHO, 2021). Bu olağanüstü durumda salgının kontrol altında tutulması amacıyla tüm dünyada önlemler alınmış, sonucunda ise günlük rutinlerde ve hizmet sunumlarında değişiklikler meydana gelmiştir (Cameron ve ark., 2020; Genç Koyucu ve Palas Karaca, 2021). Okulların kapatılması, karantina uygulamaları, sosyal mesafe kurallarının oluşturulması, sağlık hizmetlerinde pandemiye yönelik bakıma öncelik verilmesi, antenatal ve postpartum dönemde gerçekleşen bakımın aksaması bu değişikliklere örnek olarak gösterilebilmektedir (Cameron ve ark., 2020; Genç Koyucu ve Palas Karaca, 2021; Liu ve ark., 2021; Matvienko-Sikar ve ark., 2020). Yaşanan bu değişikliklerin tüm toplumun ruh sağlığına yönelik risk oluşturduğu ancak gebeliklerinden ötürü bağışıklık sistemi baskılanmış, bu nedenle de COVID-19 ile bulaş riski daha fazla olan ve psikososyal stresörlere karşı savunmasız gebe kadınların yüksek risk grubunda olduğu belirtilmektedir (Brooks ve ark., 2020; Liu ve ark., 2021; Lin ve ark., 2021; Saccone, 2020; Yılmaz Esencan ve Demir Yıldırım, 2020). Bu nedenle COVID-19 pandemisinde birçok alanda bütüncül bir bakım veren hemşireye gebelerin ruh sağlığının korunmasına ve yükseltilmesine yönelik önemli roller düşmektedir. Bu derlemenin amacı da COVID-19 pandemisinin gebelerin ruh sağlığına olan etkisinin ve hemşirenin rolünün incelenmesidir.

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Ruh Sağlığını Etkileyen Faktörler

Pandeminin ilan edilmesiyle birlikte yaşam rutininde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Virüs bulaşının engellenmesi amacıyla evde izolasyon önlemlerinin uygulanması, yüz yüze verilen sağlık bakımının iptal edilmesi, ertelenmesi ve pandemiye ilişkin sağlık bakım hizmetlerine ağırlık verilmesi bu değişiklikler arasında yer almaktadır (Brooks ve ark., 2020; Cameron ve ark., 2020; Genç Koyucu ve Palas Karaca, 2021; Lin ve ark., 2021; Matvienko-Sikar ve ark., 2020; Saccone, 2020). Bu değişiklikler gebelerin hayatına da yansımaktadır (Yılmaz Esencan ve Demir Yıldırım, 2020). Xu, ve ark. (2021)'nin çalışmasında kadınların %67'sinin, Preis ve ark.(2020) nın çalışmasında %53.4'ünün antenatal bakım randevusunun iptal edildiğinin, Atmuri ve ark. (2021)'nin çalışmasında antenatal bakımda yaşanan aksaklığın kadınların doğum ve annelik hazırladıklarını olumsuz şekilde etkilediğinin, Lin ve ark. (2021)'nin çalışmasında ise gebe kadınların beşte birinin alınan önlemler dolayısıyla fiziksel egzersiz yapamadığının belirtilmesi bu duruma kanıt oluşturabilecek niteliktedir. Bunun yanı sıra yaşamda gerçekleşen değişikliklerin kadınların sosyal desteğinin azalmasına da neden olduğu belirtilmektedir (Bahar ve ark.,2020). Mizrak Şahin ve Kabakçı (2021)'nin çalışmasında kadınların sosyal izolasyon nedeniyle eşlerinden veya ailelerinden ayrı kaldıklarını, Preis ve ark (2020)'nin çalışmasında ise gebe kadınların %24.6'sının pandemi sırasında sosyal desteğinin azaldığını belirtmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Literatürde bu değişiklikler ile birlikte COVID-19'un fetüs üzerindeki etkisine dair belirsizliğinin, virüs bulaşı olma olasılığının, sağlık personeline ulaşamamanın, postpartum dönemde erken taburcu olma olasılığının kadının ruh sağlığını etkilediği belirtilmektedir (Preis ve ark., 2020; Atmuri ve ark., 2021; Yılmaz ve ark., 2020). Bu sonuçlar doğrultusunda pandemi ile birlikte gebe kadının ruh sağlığını tehdit edebilecek yeni risk faktörlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Ruh Sağlığına İlişkin Semptomlar

COVID-19 pandemisinin, gebenin yaşamında birçok yeni risk faktörüne neden olduğu ve bunun sonucunda ruh sağlığına yönelik olumsuz sonuçların ortaya çıktığı belirtilmektedir (Bahar ve ark., 2020; Ravaldi ve ark., 2020). Bu sonuçlar arasında depresyon, anksiyete, korku, huzursuzluk, endişe, obsesif kompulsif bozukluklar, uyku ve yeme bozuklukları yer almaktadır (Fan ve ark., 2021).

COVID-19 pandemisi ile birlikte depresyon ele alındığında Lin ve ark. (2021)'nin çalışmasında gebe kadınların %35.4'ünün, Liu (2021)'in çalışmasında %36.4'ünün, Fan ve ark. (2021)'nin çalışmasında %25'inin, Patabendige ve ark. (2021)'nin çalışmasında %19.5'nin depresyon belirtisi gösterdiği belirtilmektedir. Aynı şekilde literatürde pandemi ile birlikte depresyon prevalansının arttığını gösteren başka çalışmalar da bulunmaktadır (Harrison ve ark., 2021; Perzow ve ark., 2021).

Pandemi döneminde anksiyeteye dair çalışmalar incelendiğinde, Lin ve ark. (2021)'nin çalışmasında gebe kadınların %13.4'nün, Xu ve ark. (2021)'nin çalışmasında %13.9'unun, Harrison ve ark. (2021)'in çalışmasında %48.8'inin, Fan ve ark. (2020)'nin çalışmasında %42'sinin, Romero-Gonzalez ve ark. (2020)'nin çalışmasında %43'ünün, Saccone (2020)'nin çalışmasında %46'sının anksiyete semptomları gösterdiği, başka bir çalışmada da bu oranın %32.2 olarak tespit edildiği belirtilmektedir (Kassaw ve ark., 2020). Benzer şekilde Lebel ve ark. (2020)'nin çalışmasında katılımcıların %56.6'sında klinik olarak yüksek anksiyete görüldüğü belirtilmiştir.

Pandemide gebelerin ruh sağlığını değerlendirmek amacıyla uyku bozukluklarının incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Pope ve ark., 2021; Zhou ve ark., 2020; Xu ve ark., 2021). Bu çalışmalara örnek olarak Xu ve ark. (2021)'nin çalışmasında pandemi döneminde bireysel uyku kalitesinin düştüğü belirtilmektedir. Khoury ve ark. (2020)'nin çalışmasında kadınların %41.2'si eşik altı uykusuzluk bildirirken, %19.2'si klinik uykusuzluk yaşadığını belirtmiş ve yaşanan uykusuzluğun COVID-19 enfeksiyon riski, finansal ve ilişkideki zorluklarla ilgili olduğu bildirilmiştir. Benzer şekilde pandemide yapılan başka bir çalışmada da kadınların yaklaşık üçte birinin uykuya dalmakta güçlük çektiği, %11.2'sinin ise kötü uyku kalitesine sahip olduğu belirtilirken (Lin ve ark., 2021) bu çalışma sonuçlarının aksine Zhou ve ark. (2021)'nin çalışmasında ise gebe olmayan kadınların gebe olanlara göre daha fazla uyku problemi yaşadığı bildirilmiştir.

COVID-19 pandemisi, tüm toplumda endişe, korku ve kaygıya neden olmakla birlikte gebelerin duygu durum bozukluklarını yaşama olasılığı da arttırmıştır (Ahlers-Schmidt ve ark., 2020; Fan ve ark., 2021; Işık ve ark., 2020). Pope ve ark. (2020)'nin çalışmasında kadınların koronavirüse dair endişe duydukları, Ravaldi ve ark. (2020)'nin çalışmasında pandemi öncesinde gebelerde en temel

duygunun neşe olduğu ancak pandemi sonrasında bunun yerini korkunun aldığı belirtilmektedir. Benzer şekilde Ahlers Schmidt ve ark. (2020)'nin çalışmasında katılımcıların %50'sinde endişeli, %40.4'ünde korkulu düşüncelerin arttığı belirtilmektedir.

Endişe, kaygı ve korku gibi yaşanan duygular beraberinde stres seviyelerinin artışına da neden olmaktadır (Genç Koyucu ve Palas Karaca, 2021; Preis ve ark., 2020; Matvienko-Sikar ve ark., 2020). Preis ve ark. (2020)'nin çalışmasında yüksek stres seviyelerinin bildirildiği, Genç Koyucu ve Palas Karaca (2021)'nin çalışmasında 10 gebeden yaklaşık 7'sinde hafif veya daha şiddetli stres bozukluğu, Matvienko-Sikar ve ark. (2020)'nin çalışmasında ise pandemi sırasında gebe olan kadınların pandemiden önce gebe olanlara göre daha yüksek stres seviyelerine sahip olduğu belirtilmektedir.

Literatürde yer alan ve incelenen çalışmalar doğrultusunda pandemi sırasında gebe olan kadınlarda, pandemi öncesinde olduğu gibi anksiyete ve depresyon başta olmak üzere birçok ruh sağlığı bozukluğunun meydana gelebildiği ancak bu bozuklukların prevalansının arttığı görülmektedir.

COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Ruh Sağlığı ve Hemşirenin Rolü

Pandemi döneminde antenatal bakım sürecini bütüncül bir bakış açısıyla yürütmek hemşirenin görevleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle hemşire, gebenin ruh sağlığını da göz ardı etmemelidir. Bu süreçte enfeksiyonun, bulaş ve korunma yollarının yanı sıra gebelik üzerindeki etkilerine dair kanıt dayalı bilgilerin açıklanması belirsizlikleri ortadan kaldıracığından gebenin ruh sağlığını korumaya yönelik önemli bir adım olacaktır (Aydın ve ark., 2020). Antenatal dönemde kadının ruh sağlığını koruyacak diğer önlemler arasında ise potansiyel risk faktörleri için gebeye sürekli iletişim kurulabilecek bir mekanizmanın oluşturulması, antenatal bakım zamanlarının birlikte planlanması, bu dönemde sosyal desteğin artırılması amacıyla eş ile birlikte bakımın sağlanması, kadının endişelerinin dile getirmesi için fırsatların sunulması, evde yapabileceği egzersizlerin açıklanması ve öğretilmesi yer almaktadır (Aydın ve ark., 2020; Ravaldi ve ark., 2020).

Sonuç ve Öneriler

COVID-19 pandemisi ile birlikte gebe kadınların ruh sağlığını etkileyebilecek birçok yeni risk faktörü

meydana gelmiştir. Pandeminin yarattığı risk faktörleri nedeniyle gebelerde zihinsel bozukluk oranının arttığı görülmektedir. Bu nedenle hemşireler, bütüncül bakım anlayışı ile pandeminin gebelerin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini de göz önünde bulundurmalı, ruh sağlığının korunması ve iyileştirilmesine yönelik girişimler planlamalıdır.

Araştırmannın Etik Yönü/ Ethics Committee Approval: Kullanılan literatür kaynaklar bölümünde gösterilmiştir.

Hakem/Peer-review: Dış hakem değerlendirmesi.

Yazar Katkısı/Author Contributions: Fikir/kavram: SÖ, DFY; Tasarım: SÖ, DFY, PSA; Danışmanlık: SÖ, PSA; Kaynak tarama, DFY; Makalenin Yazımı: SÖ, DFY, PSA.

Çıkar çatışması/Conflict of interest: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Finansal Destek/Financial Disclosure: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çalışma Literatüre Ne Kattı?

- COVID-19 pandemisinde gebelerin ruh sağlığını etkileyen faktörler açıklanmıştır.
- Pandemiden kaynaklanan etkiler ile birlikte gebelerin ruh sağlığına ilişkin semptomları literatürde yer alan araştırmalar ile desteklenerek açıklanmıştır.
- COVID-19 pandemisinde gebelerin ruh sağlığına yönelik bakımda hemşirenin rolü açıklanmıştır.

Kaynaklar

- Ahlers-Schmidt C, Herve AM, Neil T, Kuhlmann S, Kuhlmann Z. (2020). Concerns of women regarding pregnancy and childbirth during the COVID-19 pandemic. *Patient Educ Couns*, 103(12), 2578-2782. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.09.031>
- Atmuri K, Sarkar M, Obudu E, Kumar A. (2021). Perspectives of pregnant women during the covid-19 pandemic: a qualitative study. *Women Birth*, 1260, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2021.03.008>
- Aydın R, Kızılkaya T, Hancıoğlu Aytaç S, Taşlar N. (2020). COVID-19 pandemisinde gebelik, doğum ve doğum sonu dönemde kadınların sosyal destek gereksinimi ve ebelik yaklaşımları. *Turkish Studies*, 15(4):679-690. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44489>
- Bahar A, Çuhadar D, Bahar G. (2020). COVID-19 pandemisi: karantina ve izolasyon sürecinde ruh sağlığı. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 42-48.
- Brooks SK, Wetson D, Greenberg N. (2020). Psychological impact of infectious disease outbreaks on pregnant women: rapid evidence review. *Public Health*, 189, 26-36. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.09.006>

Cameron EE, Joyce KM, Delaquis CP, Reynolds K, Protudjer JLP, Roos LE. (2020). Maternal psychological distress & mental health service use during the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders*, 76, 765-774. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.08>

Chaves C, Marchena C, Palacios B, Salgado A, Duque A. (2021). Effects of the COVID-19 pandemic on perinatal mental health in Spain: Positive and negative outcomes. *Women Birth*. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2021.01.007>

Fisher J, Cabral de Mello M, Patel V, Rahman A, Tran T, Holton S, et al. (2012). Prevalence and determinants of common perinatal mental disorders in women in low-and lower-middle-income countries: a systematic review. *Bulletin of the World Health Organization*, 90(2), 139-149. <https://dx.doi.org/10.2471%2FBLT.11.091850>

Fan S, Guan J, Cao L, Wang M, Zhao H, Chen L, Yan L. (2021). Psychological effects caused by COVID-19 pandemic on Pregnant women: A systematic review with meta-analysis. *Asian Journal of Psychiatry*, 56, 102533. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102533>

Genç Koyucu R, Palas Karaca P. (2021). The COVID-19 outbreak: Maternal Mental Health and Associated Factors. *Midwifery*, 99, 103013. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2021.103013>

Gonzalez-Garcia V, Exertier M, Denis A. (2021). Anxiety, post-traumatic stress symptoms, and emotion regulation: a longitudinal study of Pregnant women having given birth during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Trauma & Dissociation*, 5(100225), 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.ejtd.2021.100225>

Harrison V, Moulds ML, Jones K. (2021). Perceived social support and prenatal wellbeing; The mediating effects of loneliness and repetitive negative thinking on anxiety and depression during the COVID-19 pandemic. *Women Birth*, 1232, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2020.12.014>

Işık G, Yeşilçınar İ, Çetin Avcı S, Topaloğlu ED, Evrenol Öçal S, Egeliolu Çetişli N. (2020). COVID-19 enfeksiyonunun antenatal, intrapartum ve postpartum yönetimi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2), 93-98.

Kassaw C, Pandey D. (2020). The prevalence of general anxiety disorder and its associated factors among women's attending at the perinatal service of Dilla University referral hospital, Dilla town, Ethiopia, April, 2020 in COVID pandemic. *Heliyon*, 6, e05593. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05593>

Khoury JE, Atkinson L, Bennet T, Jack SM, Gonzalez A. (2021). COVID-19 and mental health during pregnancy: The importance of cognitive appraisal and social support. *Journal of Affective Disorders*, 282, 1161-1169. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.01.027>

- Lebel C, MacKinnon A, Bagshawe M, Tomfohr-Madsen L, & Giesbrecht G. (2020). Elevated depression and anxiety symptoms among Pregnant individuals during the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders*, 277, 5-13.
<https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.126>
- Lin W, Wu B, Chen B, Lai G, Huang S, Li S, et al. (2021). Sleep conditions associate with anxiety and depression symptoms among pregnant women during the epidemic of COVID-19 in shenzhen. *Journal of Affective Disorders*, 281, 567-573.
<https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.11.114>
- Liu CH, Erdei C, Mittal L. (2021). Risk factors for depression, anxiety, and PTSD symptoms in perinatal women during the COVID-19 Pandemic. *Psychiatry Research*, 295, 113552.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113552>
- Matvienko-Sikar K, Pope J, Cremin A, Carr H, Leitao S, Olander EK, Meaney S. (2020). Differences in levels of stress, social support, health behaviours, and stress-reduction strategies for women pregnant before and during the covid-19 pandemic, and based on phases of pandemic restrictions, in Ireland. *Women Birth*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.wombi.2020.10.010>
- Mizrak Şahin B, Kabaçı EN. (2021). The experiences of Pregnant women during the COVID-19 pandemic in Turkey: A qualitative study. *Women Birth*, 34, 162-169. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2020.09.022>
- Patabendige M, Gamage MM, Weerasinghe M, Jayawardane A. (2020). Psychological impact of the COVID-19 pandemic among pregnant women in Sri Lanka. *International Journal of Gynaecology & Obstetrics*, 151(1), 150–153.
- Perzow SED, Hennessey EMP, Hoffman MC, Grote NK, Davis PE, Hankin BL. (2021). Mental health of pregnant and postpartum women in response to the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders Reports*, 4, 100123.
<https://doi.org/10.1016/j.jadr.2021.100123>
- Pope J, Olander EK, Leitao S, Meaney S, Matvienko-Sikar K. (2021). Prenatal stress, health, and health behaviours during the COVID-19 pandemic: An international survey. *Women Birth*.
<https://doi.org/10.1016/j.wombi.2021.03.007>
- Preis H, Mahaffey B, Heiselman C, Lobel M. (2020). Vulnerability and resilience to pandemic-related stress among U.S. women Pregnant at the start of the COVID-19 pandemic. *Social Science & Medicine*, 266, 113348.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113348>
- Racine N, Hetherington E, McArthur BA, McDonald S, Tought S, Madigant S. (2021). Maternal depressive and anxiety symptoms before and during the COVID-19 pandemic in Canada: a longitudinal analysis. *Lancet Psychiatry*, 8, 405-415.
[https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00074-2](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00074-2)
- Ravaldi C, Wilson A, Ricca V, Homer C, Vannacci A. (2020). Pregnant women voice their concerns and birth expectations during the COVID-19 pandemic in Italy. *Women Birth*, 34(4), 335-343.
<https://doi.org/10.1016/j.wombi.2020.07.002>
- Romero-Gonzalez BR, Puertas-Gonzalez JA, Marino-Narvaez C, Preatla-Ramirez MI? (2021). Confinement variables by COVID-19 predictors of anxious and depressive symptoms in Pregnant women. *Medicina Clinica*, 156(4), 172-176.
<https://doi.org/10.1016/j.medcli.2020.10.002>
- Saccone G. (2020). Psychological impact of Coronavirus disease 2019 in pregnant women. *American Journal of Obstetrics & Gynecology*, 223(2), 293-295.
<https://doi.org/10.1016/j.ajog.2020.05.003>
- Yılmaz E, Çağlayan N, Yazıcı S. (2020). COVID-19 pandemisinin gebelik, doğum ve doğum sonrası döneme etkileri ve sürecin yönetimi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(Özel Sayı), 92-99.
- Yılmaz Esencan T, Demir Yıldırım A. (2020). Uluslararası kılavuzlar ve uzman görüşleri ışığında COVID-19 sürecinde antenatal, perinatal ve postnatal ebelik bakımı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 361-372. <https://doi.org/10.17942/sted.763258>
- Zhou Y, Shi H, Liu Z, Peng S, Wang R, Qi L, et. al. (2020). The prevalence of psychiatric symptoms of Pregnant and non-pregnant women during the COVID-19 epidemic. *Translational Psychiatry*, 10(1), 319. <https://doi.org/10.1038/s41398-020-01006-x>
- Xu K, Zhang Y, Zhang Y, Xu Q, Lv L, Zhang J. (2021). Mental health among pregnant women under public health interventions during COVID-19 outbreak in wuhan, china. *Psychiatry Research*, 113977.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113977>
- World Health Organization (WHO). Timeline: WHO's COVID-19 response. Available from: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline?gclid=CjwKCAjwkN6EBhBNEiwADVfya_zrkjBImpdsubCmP91Vv5bEJYFH49f-5B9GEw4s-31jw7-ZE0sus-hoCl4UQAvD_BwE#event-115
Available Date:08.05.2021.